

*А. М. Желіхівська,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

РОЛЬ БАНКІВ У РОЗВИТКУ ІНФРАСТРУКТУРИ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

У статті висвітлено питання ролі та значення банків як одного із елементів інфраструктури фондового ринку України. Визначена їх роль як торговців, зберігачів та реєстраторів, а також обґрунтовано перспективи конкурентної боротьби на фондовому ринку та місце, що банки займають в його інфраструктурі.

The role and importance of banks as one of the elements of stock market infrastructure in Ukraine are described. Their role as dealers, custodians and registrars are defined, as well as reasonable prospect of competition in the stock market and a place of banks which they hold in stock market infrastructure.

ВСТУП

Формування ринкових відносин в Україні викликало необхідність розбудови та розвитку ринку цінних паперів. Ефективність даного процесу перебуває у прямій залежності від макроекономічного та інституційного середовища. Стан ринку цінних паперів України зумовлює необхідність розробки заходів підвищення інституційної ефективності ринку цінних паперів за напрямками удосконалення його інфраструктури, оптимізації інформаційної прозорості ринку та державного регулювання, що в комплексі буде сприяти удосконаленню конкуренції як серед основних, так й інфраструктурних учасників.

Сучасна фінансова система являє собою тісне переплетення інфраструктури ринку цінних паперів і банківської системи. Але також відомо, що в системі світових фінансів фондовий ринок є не так місцем спекулятивної гри з його інструментами, як можливістю отримання інвестицій і страхування ризиків, тобто є альтернативою банківській системі, однак на сьогодні банк є невід'ємною частиною та ланкою, що пов'язує постачальника тимчасово вільних фінансових ресурсів або фондових інструментів, і покупця.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженням даної проблеми займалися багато вчених. Однак, питання діяльності банків як елемента інфраструктури фондового ринку потребують більш детального, ґрунтовного розгляду та аналізу, оскільки розвиток та вдосконалення ролі та діяльності банків на фондовому ринку є одним із ключових чинників розвитку ринку цінних паперів та банківської системи загалом.

Зокрема, серед вчених, що приділяли увагу даній проблемі, можна виділити: О.І. Барановського, О.М. Мозгового, С.А. Циганова, С.І. Бруса, З.Г. Ватаманюка, О.В. Баулу та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Метою статті є визначення місця та ролі банків як одного з інфраструктурних учасників фондового ринку та виокремлення основних перваг для фондового ринку України, банківської системи за умов активної участі банків у розбудові інфраструктури ринку цінних паперів.

РЕЗУЛЬТАТИ

Сучасна ринкова економіка неможлива без фондового ринку, роль якого визначається здатністю акумулювати заощадження і перетворювати їх на інвестиції. Об'єднуючи розрізнені заощадження і капітали, фондовий ринок дає можливість використовувати їх в інтересах усього суспільства: спрямовувати на збільшення обсягів виробництва, оновлення основного капіталу, реалізацію досягнень науково-технічної революції, здійснювати структурну перебудову економіки [4, с. 258].

Фінансова система на даному етапі є тісним переплетенням інфраструктури фондового ринку та банківської системи. Таким чином, для забезпечення можливості надання послуг щодо обслуговування руху цінних паперів усіма учасниками фондового ринку взагалі та банками зокрема необхідне здійснення ряду операцій, що стосується компетенції професійних учасників фондового ринку, таких як [1, с. 117]: брокерські, дилерські, клірингові, депозитарні, маркет-мейкерські, консультаційно-інформаційні. Комерційний банк є безпосереднім постачальником фінансових ресурсів на фондовий ринок. Водночас головним постачальником фінансових ресурсів на фондовий ринок є виробник реальної доданої вартості, а банк є тільки утримувачем цих ресурсів та спрямовувачем їх до ринку. Іншими словами, банк відіграє роль ланки, що пов'язує постачальника тимчасово вільних фінансових ресурсів або фондових інструментів, і покупця. Безперечно, комерційний

банк використовує й власні кошти для отримання прибутку за операціями на фондовому ринку, але загалом більша частина грошей, що інвестуються банками у фондові інструменти, є клієнтською — такою є сутність діяльності банку [4, с. 258].

Інфраструктура ринку цінних паперів складається з: системи укладення угод, системи обліку прав власності, системи виконання угод. Депозитарна система в інфраструктурі фондового ринку виникла як елемент обслуговування професійних учасників фондового ринку, основною діяльністю яких є укладання угод з цінними паперами. Оскільки наразі Національна депозитарна система перейшла до періоду сталого розвитку, то вже чітко сформовані і визначені законодавством головні інфраструктурні елементи двох рівнів, а саме: нижнього рівня — зберігачі, реєстратори, та верхнього рівня — депозитарії. Провідне місце серед учасників нижнього рівня депозитарної системи займають банки-зберігачі, які надають повний комплекс послуг із зберігання цінних паперів клієнтів [3, с. 10].

З'ясуємо, чому саме комерційний банк є ланкою, що поєднує безпосередніх покупців та продавців фінансових інструментів на фондовому ринку. Можна знайти багато відповідей на це питання. По-перше, робота на фондовому ринку потребує певного професіоналізму службовців, які безпосередньо виконують операції; по-друге, необхідно мати місце на біржі або доступ до інформаційної торговельної системи, що коштує дорого; по-третє, необхідно мати доступ до інформації про ринок і постійно її відстежувати. Для того, щоб окупити всі ці витрати, треба здійснювати багато трансакцій або інвестувати великі фінансові ресурси. Таке можуть робити тільки фінансові інститути або комерційні банки [4, с. 259].

Операційні можливості банків, що забезпечують зберігання цінних паперів клієнтів, у поєднанні з фінансовими та розрахунковими послугами є найбільш пристосованими до потреб клієнтів, які на сучасному етапі потребують від обслуговування банку надання повного пакету послуг. Привабливість банків-зберігачів значно підвищується і внаслідок територіально розгалуженої мережі банківських відділень та філій [3, с. 10].

Критерієм нормального функціонування фондового ринку є його ліквідність. Тобто існування реальної можливості в будь-який момент продати куплений фондовий інструмент на ринку. Якщо ліквідності не існує, то товар не купуватиметься, а отже, фондові інструменти не матимуть привабливості [4, с. 259].

Фондовий інструмент матиме ліквідність у двох випадках: або її штучно підтримуватимуть, або до інструменту існуватиме довіра інвесторів. Звичайно, не треба зволікати економічною вигодою. Штучна підтримка в умовах ринкової економіки не матиме успіху, бо жодна приватна установа не працюватиме на збиток. Держава може фінансувати підтримку тільки власних інструментів, що іноді спостерігається на ринках ОВДП та КОВДП [4, с. 259].

Враховуючи переваги інвестицій у цінні папери, комерційні банки не проти вкладати в них кошти, але для цього потрібно забезпечити довіру до фондового інструменту всіх учасників ринку. Це може зробити тільки прозора та доступна інформація про емітента. Насамперед, треба створити нормальну базу даних про емітентів, та непотрібно розкривати всю інформацію, бо існують основні критерії, показники, за допомогою яких можна

здійснити докладний аналіз, наприклад рекламний банланс, аудиторський звіт, гарантія банку. Цей крок дасть можливість створити ліквідність інструменту й організує для нього ринок.

Наступним кроком стане підтримка так званої глибини ринку кожного окремого фінансового інструменту. У міжнародній практиці для підтримки цієї "глибини" використовують інститут маркет-мейкерства. Маркет-мейкер відповідає за окремий фінансовий інструмент і повинен задовольнити попит і пропозицію, що виникли на ринку, і здійснювати плавне котирування цін. Такими маркет-мейкерами виступають комерційні банки від імені власних клієнтів-емітентів цінного паперу [4, с. 259].

Також існує конкуренція між комерційними банками, як фінансовими брокерами і дилерами на ринку цінних паперів. При виконанні біржових угод з цінними паперами для клієнтів комерційні банки можуть здійснювати комісійну (брокерську) або комерційну (дилерську) діяльність. Проте, в Україні комерційна діяльність банків розвинена слабо і відрізняється від зарубіжної. Так, дилери за кордоном купують цінні папери з власної ініціативи за свій рахунок у власний портфель з намірами у подальшому їх перепродати, при цьому дилер не має права відмовити клієнтам, котрі бажать купити (продати) цінні папери, якими він торгує. Вітчизняні банки-дилери купують цінні папери від свого імені, але за рахунок клієнтів; до того ж не закріплений чіткий обов'язок продати (купити) цінні папери з портфелю банку на вимогу клієнта, а існують лише наміри здійснювати такі операції [2].

Натомість комісійна діяльність банків України відповідає зарубіжним стандартам і здійснюється брокерською конторою банку, яка на підставі угоди з біржею на проведення біржових операцій отримує брокерське місце. Відносини між клієнтом і брокерською конторою оформлюються договором про обслуговування на біржі (при цьому може відбуватися або виконання разового замовлення, або брокерське обслуговування протягом певного періоду). Після перевірки наявності у клієнтів цінних паперів і грошових коштів брокерська контора відкриває у кліринговій установі та депозитарії відповідні рахунки.

Оскільки важливою метою банку при наданні послуг з купівлі цінних паперів є отримання прибутку, для її досягнення використовувались різні механізми. Одні банки (наприклад, Промінвестбанк) залучали переважно "крупних" клієнтів, інші — пропонували клієнтам комплексне обслуговування (Укрінбанк, Аваль). У свою чергу можливе і поєднання цих механізмів, що допомогло б комерційному банку в умовах конкуренції у сфері посередницьких послуг не втрачати клієнтів.

Серед всіх торговців комерційні банки за обсягом угод на ринку цінних паперів займають друге місце, а за кількістю угод — третє.

На ринку цінних паперів України комерційні банки можуть виконувати практично всі функції: емітента, інвестора, фінансового посередника, інфраструктурного учасника, стаючи тим самим у позицію конкурента відносно всіх учасників ринку цінних паперів.

При формуванні власного капіталу шляхом випуску акцій комерційні банки виступають як емітенти, при розміщенні тимчасово вільних коштів у цінні папери інших емітентів вони виступають як інвестори.

Як фінансові посередники на ринку цінних паперів

Таблиця 1. Перелік реєстраторів, що мають найбільшу кількість укладених договорів на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів

Назва реєстратора	2007		2008	
	Кількість обслуговуваних емітентів	Частка у загальній кількості обслуговуваних емітентів, %	Кількість обслуговуваних емітентів	Частка у загальній кількості обслуговуваних емітентів, %
1. ПриватБанк	1582	8,3	1 504	8,5
2. Промінвестбанк	788	4,3	735	4,3
3. АКБ „Укрсоцбанк”	500	2,7	478	2,8
4. ТОВ „Співдружність”	316	1,9	295	1,8

Джерело: www.ssmc.gov.ua

банківські установи здійснюють такі види діяльності:

— управління цінними паперами: інвестиційне управління інвестиційними фондами, контроль за чистими активами взаємних фондів інвестиційних компаній, управління портфелем цінних паперів клієнтів, управління цінними паперами, що перебувають у власності державних органів управління;

— операції з акціями та іншими пайовими паперами: надання брокерських послуг, виконання генеральної угоди щодо операції з цінними паперами на умовах дилерської угоди, зберігання цінних паперів своїх акціонерів і клієнтів;

— операції з облігаціями: здійснення клірингового обслуговування первинного розміщення, вторинного обертання, сплата доходів та погашення облігацій державної позики, виконання функцій дилера на ринку державних короткострокових безкупонних облігацій, клірингове обслуговування обороту облігацій своїх клієнтів;

— операції з векселями: облік векселів, виконання договорів доручення, поручительство за вексельними зобов'язаннями, надання кредиту під векселі.

Як інфраструктурні учасники ринку цінних паперів комерційні банки здійснюють депозитарну діяльність як депозитарій та зберігач цінних паперів; розрахунково-клірингове обслуговування своїх клієнтів; діяльність із ведення реєстрів власників іменних цінних паперів; інформаційне обслуговування учасників ринку цінних паперів.

Протягом I півріччя 2009 року кількість професійних учасників фондового ринку з урахуванням суміщення декількох видів професійної діяльності становила 1559, в тому числі: 271 учасник є торговцем-зберігачем (125 банків), серед них 33 учасники є торговцями-зберігачами-реєстраторами (25 банків)[5].

Частка комерційних банків на ринку реєстраційних послуг є невеликою (до 15%), але їх особливе місце серед реєстраторів забезпечується адекватним програмним забезпеченням і широкими можливостями залучення клієнтів. Особливого значення це набуває для великих банків (Приватбанк, Аваль, Промінвестбанк і Укрсоцбанк), які, незважаючи на незначні прибутки від реєстраційних послуг, пропонують їх надання клієнтам, намагаючись забезпечити повний комплекс послуг на ринку цінних паперів. Водночас для іншої групи банків додатковим мотивом здійснення реєстраційних послуг протягом останніх років була участь у приватизаційних

процесах. За таких умов реєстри власників цінних паперів служили, наприклад для Приватбанку, своєрідним інструментом корпоративного управління. Відповідна кількість емітентів, що скористалися реєстраційними послугами Приватбанку, була значно більшою у порівнянні з іншими банками.

Отже, з вищевикладеного випливає, що у перспективі комерційні банки можуть стати найбільш активними учасниками ринку цінних паперів, серйозним конкурентом інших інвестиційних інститутів.

Найбільшу кількість договорів на ведення реєстрів влас-

ників іменних цінних паперів з емітентами уклали реєстратори ЗАК КБ "ПриватБанк", Промінвестбанк, АКБ "Укрсоцбанк" та ТОВ "Співдружність" котрі представлені в табл. 1 [5].

Таким чином, у 2007р. три найбільші реєстратори: ПриватБанк, Промінвестбанк і АКБ "Укрсоцбанк" забезпечували 15,3% усіх акціонерних товариств своїми послугами по веденню реєстрів власників іменних цінних паперів, а у 2008 р. — 15,6%.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження з визначення місця та ролі банків у інфраструктурі фондового ринку свідчить, що на даному етапі розвитку банки посідають чільне місце серед багатьох елементів інфраструктури вітчизняного фондового ринку. Зокрема, вони надають цілий ряд послуг стосовно операцій та управління цінними паперами, дилерські, брокерські, послуги реєстраторів та зберігачів власним клієнтам.

Отже, банк, маючи ліцензію зберігача, реєстратора та торговця цінними паперами, має забезпечити власному клієнту повний спектр послуг щодо збереження та обслуговування обігу цінних паперів. Послуги банку щодо можливих операцій з цінним паперами на фондовому ринку повинні мати не додатковий характер, а основний, і лише за таких умов можливе пошук розвитку як фондового ринку, так і банківської системи.

Література:

1. Брус С.І. Діяльність банків як зберігачів і реєстраторів на фондовому ринку України / С.І. Брус // Економіка і прогнозування. — 2006. — №2. — С. 117—124.
2. Ватаманюк З.Г., Баула О.В. Інституційна ефективність ринку цінних паперів в Україні / З.Г. Ватаманюк, О.В. Баула // Фінанси України. — 2008. — №3. — С. 101—110.
3. Руденко Т. Місце банків на фондовому ринку. Зберігачі / Т. Руденко // Цінні папери України. — 2003. — №43(281). — С. 10—12.
4. Циганов С.А. Роль комерційних банків у формуванні інфраструктури фондового ринку / С.А. Циганов // Наукові праці МАУП — 2006. — Вип.8. — С. 258—260.
5. Звіт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України. — режим доступу: <http://www.ssmc.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 15.09.2009 р.